

УДК 94:342.827.1(477+470)“1990”

О. М. Іванова

**МОВНО-ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНШИНИ
В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МЕНШИНИ
В УКРАЇНІ (90-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)**

Стаття присвячена мовно-освітнім проблемам російської меншини в Україні та української меншини в Російській Федерації (90-ті роки ХХ століття). Проаналізовано стан забезпечення мовно-освітніх потреб росіян в Україні та українців в Російській Федерації. Наведені статистичні та фактичні дані, порівняно різнохарактерні погляди науковців-дослідників обох країн, Російської Федерації та України. Висвітлений стан забезпечення освітою (всіх рівнів) росіян в Україні та українців в Російській Федерації.

Ключові слова: меншина, мова, освіта, проблеми, Російська Федерація, Україна.

В українсько-російському співробітництві в галузі освіти болючим питанням залишаються мовно-освітні проблеми української і російської меншин, яке час від часу штучно загострювалося протягом становлення суверенних держав України й Російської Федерації (РФ), і нині ще залишаються не вирішеними. В науковій літературі ЗМІ подаються різні факти, оцінки щодо цієї проблеми.

Літературу з даної проблематики можна класифікувати за двома груповими ознаками: до першої групи ми відносимо науковців, які відстоювали позиції захисту мовно-освітніх потреб українців в РФ. До них слід віднести В. Ідзьо, [1; 2] А. Попка, [3] О. Майбороду [4], які в своїх публікаціях вказували на незадовільний стан мовно-освітніх проблем українців в РФ, і акцентували увагу на збереженні панівного стану росіян в мовно-культурній сфері.

Другу групу складають науковці, які стояли на захисті мовно-освітніх потреб російської меншини та російськомовної частини населення в Україні. Серед них громадські діячі (В. Єрмолова) [5], викладачі (Н. Озерова) [6] та студенти (А. Іщенко) [7], які брали участь в міжнародних науково-практичних конференціях. В своїх виступах та публікаціях вони відстоювали національно-культурні права російської меншини в Україні.

До окремої групи слід віднести науковців, які у своїх публікаціях дотримувались «паритету» в питанні українсько-російської мовно-освітньої ситуації. Так Л. Панасюк в своїй статті «Українсько-російський білінгвізм у загальноосвітніх навчальних закладах держави періоду 90-х рр. ХХ ст.» розглядав етнолінгвістичні ситуації в системі освіти в 90-х рр. ХХ ст., основні проблеми українсько-російського білінгвізму, проблеми державної мови [8]. Досліджуючи матеріали статистики, автор приходить до висновку, що матеріали державної статистики дають лише приблизну картину реального стану мовної ситуації. І. Звірко в своєму дисертаційному дослідженні наголошував на тому, що не мовна конкуренція, а мовне співробітництво повинно стати основним у функціонуванні російської та української мов в системі народної освіти в Україні [9].

Мета даної статті полягає в аналізі різнохарактерних оцінок науковців, дослідників, публіцистів, статистичних даних та архівних матеріалів відносно даної проблематики.

У 90-х роках ХХ ст. в умовах становлення суверенних держав на теренах колишнього СРСР актуальною, особливо в Україні й Росії, при проведенні освітянської реформи постала проблема встановлення раціонального співвідношення етнокультурного і загальнонаціонального рівнів у системі освіти [9, с.11].

Росіяни – один з найчисельніших народів світу, друга за чисельністю національність в Україні. За даними перепису населення 2001р. в Україні проживало 8 334 100 росіян, що майже на 27% менше, ніж у 1989р. (11355 тис.), а їх питома вага щодо усього населення зменшилася на 5%. Росіяни були найбільш урбанізованим етносом України (84%) та з найчисельніших етносів мали найбільший відсоток осіб з вищою освітою (39%) [10, с.143].

Завдяки більшій урбанізованості у росіян в Україні був порівняно високий освітній рівень. Так, у 1989р. на 1 тис. зайнятих мали вищу, незакінчену вищу і середню спеціальну освіту 482 росіян і 355 українців. Вищий рівень освіти зумовлював більшу частку осіб, зайнятих розумовою працею, а серед зайнятих фізичною працею – осіб високої кваліфікації. У 1989р. переважно розумовою працею було зайнято 38,6% росіян і 29,4% українців. В освіті, культурі та мистецтві було зайнято 9,3% росіян і 8,5% українців, у науці та науковому обслуговуванні 3,5% росіян і 2,0% українців [10, с.143].

За даними українського науковця О. Майбороди, який стверджував, що на час розпаду Радянського Союзу для росіян утворилися сприятливі перспективи поповнення своєї етнічної еліти [4, с.11]. Про це свідчить таблиця, складена О. Майбородою за даними Міністерства освіти України, про розподіл фахівців та студентів вузів серед найчисельніших національностей України у 1989/1990 навчальному році (далі н.р.) [4, с.11]. З таблиці видно, що всього фахівців (тис.) українців було 4500, росіян – 1805, білорусів – 65, євреїв – 139; в тому числі з вищою освітою українців було 1800, росіян – 867, білорусів – 28, євреїв – 87; з середньою освітою українців було 2700, росіян – 938, білорусів – 37, євреїв – 52. Процент фахівців даної національності серед загальної кількості фахівців складав українців – 68%, росіян – 27,2%, білорусів – 0,1%, євреїв – 2,1%. Кількість студентів вузів (тис.) українців було 590,0, росіян – 247,8, білорусів – 6,4, євреїв – 9,6. Процент студентів даної національності серед загальної кількості студентів складав українців – 66,4%,

росіян – 27,8%, білорусів – 0,7%, євреїв – 1,1% [4, с.11]. Тобто, процент росіян у складі фахівців і студентів був вищий за їхній відсоток серед населення країни, натомість серед українців аналогічне співвідношення було протилежним.

З кінця 80-х років у межах політики, спрямованої на відновлення функцій української мови в усіх сферах життя українського суспільства, частка дітей, які виховувалися і навчалися російською мовою, поступово зменшувалася, але залишалася значно більшою за відсоток росіян у населенні країни. Так, якщо у 1991р. майже половина (48,8%) дітей у дошкільних закладах України виховувалася російською мовою, у 1992р. – 41,0%, у 1993р. – 36,6%, а вже в 1994р. – дещо більше третини (36,3%), в 1995р. їх кількість становила 33,0%, в 1996р. – 31%, в 1997р. – 29%, в 1998р. – 25,3%, в 1999р. – 23,6% [11, с.168; 12, с.378; 13, с.393; 14, с.441; 15, с.429; 16, с.424; 17, с.439]. У містах частка російськомовних дошкільних закладів була значно вищою за сільську місцевість. Так, наприклад, станом на 1994р. у містах вона досягала 41,1%, а у сільській місцевості вона становила 18,8% [10, с.150]. У територіальному плані ця частка коливалася від 0,2% у Тернопільській, до 94,1% у Донецькій області й практично 100% у Криму [10, с.150].

Одночасно з дошкільними закладами відбувався поступовий перехід загальноосвітньої школи та вищих навчальних закладів з російської мови, яка була панівною у сфері освіти до 1991р., на українську мову навчання. Так у російськомовних школах у 1991/92 н.р. навчалася 50,0%, у 1992/1993 н.р. – 47,8%, у 1993/94 н.р. – 45% 1994/95 н.р. – 42,7%, у 1995/96 н.р. – 41%, у 1996/97 н.р. – 39%, у 1997/98 н.р. – 36%, у 1998/99 н.р. – 34%, у 1999/00 н.р. – 32% учнів [12, с.174; 14, с.398; 15, с.446; 16, с.434; 17, с.429].

Залежно від типу поселення та етнокультурних особливостей регіону ця тенденція ставала більш або менше відчутною. Так, якщо у 1993/94 н.р. в цілому по Україні російською мовою навчалася 44,9% школярів, то в обласних центрах – близько двох третин. В середині 90-х років територіально питома вага учнів російськомовних шкіл у середньому коливається від близько 4% у західних областях, до 93% у Донбасі та 100% у Криму. Підготовка фахівців з російської мови і літератури здійснювалася в 11 університетах і 20 педагогічних університетах та інститутах України. Російською мовою навчалася 56,2% студентів вузів і 55,7% учнів вузів системи підготовки молодших спеціалістів [10, с.150].

Як вказує вже вище згаданий дослідник О. Майборода, перші два роки незалежності росіяни в Україні також мали сприятливі можливості для мовно-культурного самовідтворення через систему освіти. Якщо взяти, наприклад, 1991/1992 н.р., то хоча лише 19% загальноосвітніх навчально-виховних закладів в Україні вели заняття російською мовою проти 74,3% тих, де навчання велося українською мовою, кількість учнів, що навчалися російською, становила 50% від загальної кількості учнів [4, с.13]. Тобто, росіяни були практично необмежені в можливості надавати своїм дітям навчання російською мовою.

В південно-східній частині України домінування російськомовного населення було беззастережним. У Криму в 1993/1994 н.р. російською мовою велося навчання у 96,3% шкіл. У Донецькій області питома вага таких шкіл становила 68,8% у Луганській – 58,3%, у Запорізькій – 29,2%, в Одеській – 27,3%. Водночас питома вага учнів, які навчалися російською мовою, становила того ж року в Криму – 99,7% у Донецькій області – 95,1%, у Луганській – 91,6%, у Запорізькій – 72,5%, в Одеській – 68,8% [4, с.13].

У 1992/93 н.р. питома вага студентів вузів, які навчалися російською мовою, становила по Україні: у вузах I-II рівнів акредитації – 64,8%, у 1993/94 н.р. – 55,7%, у 1994/95 н.р. – 1995/96 н.р. – 45%, у 1996/97 н.р. – 40%, у 1997/98 н.р. – 33%, 1998/99 н.р. 28%, у 1999/00 н.р. – 25% [12, с.183; 13, с.393; 14, с.406; 15, с.441; 16, с.434; 17, с.452].

У вузах III-IV рівнів акредитації: 1992/93 н.р. – 63,2%, 1993/94 н.р. – 56,2%, 1994/1995 н.р. – 53%, 1995/96 н.р. – 49%, 1996/97 н.р. – 44%, у 1997/98 н.р. – 38%, 1998/99 н.р. 34%, у 1999/00 н.р. – 31% [12, с.181; 13, с.391; 14, с.408; 15, с.443; 16, с.436; 17, с.454].

Українські науковці В. Ідзьо, Ю. Лагутов, А. Попок, А та ін. на основі проведених ними досліджень, стверджують, що освітні потреби росіян в Україні станом на 1996 рік забезпечувало 2940 російськомовних шкіл. Це видно з наведеної авторами порівняльної таблиці, за якою школи з російською мовою навчання у 1996р. становили 42,7% усіх шкіл України, не враховуючи двомовних шкіл. У вищих навчальних закладах України навчальний процес для 55,6% студентів проводився російською мовою [3, с.9].

У 1997/98 н.р. кількість державних повністю російськомовних та україномовних шкіл становила, відповідно в Україні і в Росії – 2747 та 0; кількість дітей, які навчаються в російськомовних школах України та україномовних школах Росії, відповідно – 2 503 000 та 0; кількість вищих навчальних закладів, які готували фахівців з російської мови та літератури в Україні та української мови та літератури в Росії, відповідно – 55,6% та 0,0% [18, с.213].

На початку 1998/99 н.р. в державі працювало 2561 російськомовних шкіл (12,1% всіх шкіл України), в яких навчалася 1 333 828 учнів. Крім того, працювало 2469 змішаних, переважно українсько-російських шкіл (11,6% усіх шкіл). Загалом, наприкінці 90-х років у школах із російською мовою викладання навчався 2 313 901 учень (34,1% всіх школярів), як предмет вивчало цю мову ще 1 805 080 учнів (26,6%). Частка учнів і студентів, які навчалися російською мовою, була суттєво вища за частку росіян в цілому по Україні. Російськомовні освітні заклади абсолютно переважали в Криму і в містах півдня і сходу України [18, с.211].

З боку Росії, як стверджують науковці, навіть при появі закону РФ «Про освіту», де декларувалося, що право громадян на отримання освіти рідною мовою забезпечується створенням необхідної кількості відповідних освітніх закладів, класів та груп, а також умов для їх функціонування (п. 2, ст. 6), не позначилося суттєво на забезпеченні культурно-освітніх та інформаційних потреб українського населення [19, п.2, ст.6]. За даними перепису 1989 року українці становили найчисельнішу етнічну групу в РФ (4363872 українця 2,97% населення) після росіян і татар [20, с.48]. Вони робили помітний внесок у соціально-

економічний та культурний розвиток країни, але не мали державної системи українського шкільництва [3, с.10].

Спираючись на дані матеріалів, підготовлених Інститутом країн СНД (Інститутом діаспори та інтеграції м. Москва), наприкінці 90-х років, вдалося створити недільну школу при Об'єднанні українців в Росії. В Башкирії, де українці проживали компактно і активно діяли українські спільноти, функціонували три «українські» школи [21, с.6]. В місті Сургуті Ханті-Мансійського округу діяла недільна школа з вивчення української мови, де навчалось майже 100 українських дітей [22, с.3]. В Новому Уренгої також працювала недільна школа, кількість учнів якої сягала 30 [22, с.3]. Поодинокі приклади відкриття українських класів та певної підтримки «українських» недільних шкіл можна зустріти в Краснодарському краї, Тюменській та Волгоградській областях, Республіці Башкортостан, Республіці Комі), сприяння діяльності культурних центрів (Москва, Сочі, Омськ) були радше винятками з правил і не розв'язували проблеми в цілому [3, с.11].

За даними Інституту країн СНД в 1998 рік у РФ був відкритий та нині діє Український інститут, зареєстрований як автономна частина Московського державного педагогічного університету. Його проректор В.С. Ідзьо, відповідальний за основну організаційну роботу, є громадянином України. Інститут організував понад 40 центрів дистанційного навчання по всіх українських організаціях РФ. Фінансування Інституту велось із бюджету РФ [21, с.6]. Однак, основна робота, спрямована на підтримку й розвиток української культури і освіти, здійснювалася українськими товариствами самотужки та й не завжди сприймалася з розумінням місцевими органами влади [3, с.11].

Кандидат історичних наук, професор, ректор Українського університету, голова Історичного клубу, член Ради об'єднання українців у Росії В. Ідзьо, зазначав: «Упродовж усієї історії Росії ми не спостерігаємо взагалі будь-якого розвитку української освіти, культури, фінансування українських громадських організацій коштом російської казни. Щось незалежне, поза межами контролю Російської держави, завжди лякало останню, і якщо певна навчальна структура виходила з-під контролю самостійного на міжнародну арену, підписувала договори з аналогічними закордонними закладами, особливо з німецькими чи американськими установами, то, без сумніву, російські чиновники робили все, щоб така установа або стала подібна до державної, або цілком припинила своє існування. Звичайно, така науково-дослідна установа, тим паче українська, у РФ, на нашу думку, була приречена на загибель. Влада свідомо душила її. Жодного заходу щодо розгортання економічної, культурної та наукової діяльності Українського Університету в Москві, жодного звернення про фінансування Університету з боку РФ і з боку вже Незалежної України державні установи не підтримали...» [1, с.274].

Досить неприємно констатувати такі факти, але за даними архівних матеріалів відомо, що керівництво Московського територіального об'єднання «Народного руху» України, в особі голови Правління П. Перепустя, неодноразово зверталось до Президента України Л. Кравчука про надання фінансової допомоги у розмірі 100 млн. крб. для створення Українського університету в Москві [23, арк.191]. Але у відповідь отримувало: «...Уряд України навряд чи зможе виділити суму, необхідну для придбання матеріальної бази Університету, зазначену П. Перепустю, бо в Україні сьогодні поновив свою діяльність Університет «Киево-Могилянської академії»...Університет «Киево-Могилянська академія» має намір відкрити у Москві Український Колегіум. Тому відкриття Українського університету в Москві передбачає проведення підготовчої роботи...» [23, арк.191].

В Ідзьо наводить ще й такі доводи: «Українські організації в Москві не мають ні приміщення, ні бібліотек, ні газет, ні Українського інституту, який був створений для задоволення науково-освітніх потреб українців Росії в 1997 р. після підписання Договору між РФ і Україною. Наголошуючи на проблемі вищої федеральної освіти для української діаспори Росії, зауважимо, що Український інститут був жорстко знищений після року активного науково-культурного життя і не відновлений російською владою в так званий «Рік України в РФ ... Що стосується сьогоденного Українського інституту в Москві, то він є суто московською науково-дослідною організацією, який за власною волею створює представництво в РФ, не маючи для цього фінансів і федерального статусу» [2, с.181].

Сукупність фактів дає науковцю В. Ідзьо підстави зробити висновок, що «радянська перебудовча влада» і російська демократія початку 90-х років не вирішили освітнього питання українців у Росії. Українське освітнє питання в Росії залишилося відкритим [1, с.275].

Висувалися ще й такі аргументи-докази, що на початку 90-х років наявність «українських шкіл» в РФ мала епізодичний характер. Наприкінці 90-х років ХХ ст. цій проблемі Міністерство освіти України приділяло особливу увагу. Найтісніші контакти налагоджувалися з культурними об'єднаннями українців Тюмені, Башкирії, Краснодарського краю, Якутії. Міністерство освіти України комплектувало та надавало російській стороні навчальну і методичну літературу, відряджало викладачів української мови та літератури, проводило курси підвищення кваліфікації вчителів-українознавців, які працювали в Росії. Окрім того, Державна програма «Українська діаспора на період до 2000 року» підтримувала громадян Росії українського походження, надаючи державні стипендії для здобуття вищої освіти в Україні. У другій половині 90-х років діяли «українські» суботні та недільні школи в Москві та Санкт-Петербурзі [9, с.12].

Щодо освіти російської національної меншини в Україні також висувалися аргументовані позиції-претензії. Наприклад того, що в Україні немає нині жодного не лише «російського», але й навіть російськомовного університету чи інституту, жодної національно-культурної автономії. Викладання в усіх вузах послідовно переводилося на українську мову. 15 грудня 1997 р. Міністерство культури України, виконуючи доручення Кабінету Міністрів від 27 листопада 1997 р., поставило вимогу, щодо переводу на українську мову навчання всіх вузів України навіть Криму [21, с.6].

Вже з середини 90-х рр. вступні іспити до вищих навчальних закладів України проводяться українською мовою. Російська література включалася в загальну програму зарубіжної літератури. На філологічному факультеті Симферопольського державного університету в 1995 році із 25 скорочених викладачів – 23 філологи-русисти [21, с.6]. З погляду доктора філологічних наук, професора Н.Г. Озерової: «Не менш важливою серед актуальних проблем російської освіти в Україні є вплив висококваліфікованих кадрів. Так, наприклад, за 1994/95 н.р. Україну покинуло 8 видатних професорів-русистів. Головною причиною їх виїзду були не меркантильні міркування, а несприятлива соціально-політична атмосфера в українському суспільстві, психологічний дискомфорт, який вони відчували на собі. Росіяни України повинні бути впевнені в тому, що Україна забезпечить їх дітям всі загальнолюдські права, в тому числі отримання не лише середньої, а й вищої освіти рідною мовою» [6, с.14-15].

У 90-х роках в ЗМІ дискутувалася ідея створення російських університетів, російських груп в діючих вузах України, із спеціальним циклом навчальних предметів, які виноситимуться на вступні іспити.

До середини 90-х років кількість навчальних годин, відведених в школах Криму на вивчення російської мови і літератури, зменшилося на 35%, а у випускному 11 класі співвідношення годин на вивчення української та російської філології дорівнює 1:3. В середині 90-х років російськомовні школи Криму ще були, але назвати їх російськими вже було не можливо: російська історія в них не викладалася, а українська викладалася з антиросійських позицій [7, с.149]. Так співробітники Інституту країн СНД в статті «Независимой газеты», стверджували, що, в цілому, протягом 90-х років, в Криму кількість годин відведених на вивчення російської мови та літератури, скоротилося на 37%. Скоротилося порівняно з 1991 р. і кількість «російських» шкіл, за рапортами Мінстатистики України до 1996/1997 н.р. на Західній Україні, де проживало близько 300 тис. «паспортних росіян». У Львівській області замість 24 «російської» школи лишилося всього 5; у Волинській та Івано-Франківській по 1; у Хмельницькій, Тернопільській та Ровенській – жодної. До 1998 року, навіть в Києві, де проживало 600 тис. росіян і до 90% населення розмовляло російською мовою, кількість «російських» шкіл скоротилося більше, а ніж в 7 разів (було 155, а лишилося 19). Лише в 1997 р. було закрито 45 «російських» класів. У 1997/98 н.р. на всю Київську область діяла лише одна «російська» школа. Викладання історії в «російських» школах велось за підручниками, опублікованими за фінансової підтримки Фонду Сороса, де Росія зображувалася головним історичним противником України [21, с.6].

Громадські організації, які виступали від імені російськомовного населення України подавали пропозиції, щодо затвердження в Україні такої кількості «російських» дитячих закладів, шкіл, груп, вузів, яка б задовольняла права її громадян, бажаючих отримати освіту російською мовою, надання статусу російського двом-трьом державним університетам тощо [5, с.56-57].

Отже, ми зіткнулися із різнохарактерними фактами і оцінками стосовно мовно-освітніх проблем російської меншини в Україні та української меншини в РФ 90-х років ХХ ст., які чекають свого вирішення. Щоб позбутися цих проблем Україна і Росія повинні чітко усвідомлювати потреби в їх вирішенні. Адже, створення атмосфери взаєморозуміння, злагоди між представниками різних націй, які проживають на території як Росії, так і України, – високе завдання, яке стоїть не лише перед російськими і українськими школами, університетами, але й перед всім суспільством обох країн.

Джерела та література

1. Ідзьо В. Українська діаспора в Росії. Українсько-російські взаємини: історія, наука, релігія. – Львів, 2002.
2. Ідзьо В. Українці в Росії: історія, сучасний стан та перспектива розвитку в «Рік України в Російській Федерації» // Українознавство. – 2002. – №3.
3. Попок А., Лагутов Ю. Національно-культурні потреби росіян в Україні та українці в Росії // Розбудова держави. – 1998. – №9/10.
4. Майборода О. Російський націоналізм в Україні (1991-1998 рр.) – К., 1999.
5. Єрмолова В. Проблемы и пути развития русской культуры в Украине. Диалог украинской и русской культур: Материалы Международной научно-практической конференции. 24-25 октября 1996 г. – К., 1997.
6. Озерова Н. Русское образование в Украине (социокультурный и лингвопрагматический аспект // Русское образование в Украине в контексте международного опыта: Материалы Международной научно-практической конференции. 26-27 октября 1995. – К., 1995.
7. Ищенко А. Культурные взаимоотношения Украины и России: диалог или конкуренция // Нове покоління про нові реалії міжкультурного українсько-російського діалогу. 36. Наукових студентських робіт. 36.1. / Одеський національний університет ім. М.В. Ломоносова, Київський національний університет культури і мистецтв. – Одеса, 2003.
8. Панасюк Л. Українсько-російський білінгвізм у загальноосвітніх навчальних закладах держави періоду 90-х рр. ХХ ст. (за матеріалами статистики) // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007.
9. Звіркоський І.В. Етнокультурний фактор в українсько-російських відносинах 90-х років: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – К., 1998.
10. Етнонаціональна структура українського суспільства: Довідник / [В.Б. Євнух, В.П. Трощинський, К.Ю. Галушко, К.О. Чернова]; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, ф-т соціології та психології. – К., 2004.
11. Народне господарство України у 1992 році: Статистичний щорічник / Міністерство статистики України. – К., 1993.
12. Народне господарство України у 1993 році: Статистичний щорічник / Міністерство статистики України. – К., 1994.
13. Статистичний щорічник за 1994 рік / Міністерство статистики України. – К., 1995.
14. Статистичний щорічник за 1995 рік / Міністерство статистики України. – К., 1996.
15. Статистичний щорічник за 1997 рік / Державний комітет статистики України. – К., 1998.
16. Статистичний щорічник за 1998 рік / Державний комітет статистики України. – К., 1999.
17. Статистичний щорічник за 2000 рік / Державний комітет статистики України. – К., 2001.

18. Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність / О.Б. Беренштейн, Н.А. Зіневич, В.Г. Зінич та ін.; За ред. В.І. Наулка. – К., 2001.
19. О внесении изменений и дополнений в Закон Российской Федерации «Об образовании»: Федер. закон принят Гос. думой 12 июля 1995 г. – М., 1998.
20. Українці в Євразії: Чисельність і розміщення за переписами 1897-1990 рр. – К., 2002.
21. Преграды гуманитарному развитию. Сравнительный анализ развития русской культуры на Украине и украинской культуры культуры в России // Независимая газета. – 1998. – №9.
22. Солодкий С. Имплантация (опыт выживания украинцев в Сибири) // День. – 2002. – 24 грудня.
23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.5233: Адміністрація Президента України. – Оп.1: Листування Президента України з громадськими і політичними організаціями, рухами, творчими спілками. – Спр.62.

Иванова Е. Н. Языково-образовательные проблемы украинского меньшинства в Российской Федерации и русского меньшинства в Украине (90-е гг. XX столетия)

Статья посвящена языково-образовательным проблемам русского меньшинства в Украине и украинского меньшинства Российской Федерации. Дан анализ обеспечения языково-образовательных потребностей русских в Украине и украинцев в Российской Федерации. Приведены статистические и фактические данные, дается сравнение разнохарактерных взглядов учёных-исследователей обеих стран, Российской Федерации и Украины. Освещено состояние обеспечения образованием (всех уровней) русских в Украине и украинцев в Российской Федерации.

Ключевые слова: меньшинство, язык, образование, проблемы, Российская Федерация, Украина.

Ivanova O. M. The Linguistic and Educational Problems of Russian Minority in Ukraine and Ukrainian Minority in Russian Federation (the 90th years of XX century)

The article is about to linguistic and educational problems of Russian minority in Ukraine and Ukrainian minority in Russian Federation (the 90th years of XX century). The status of Russian minority in Ukraine and Ukrainian minority in Russian Federation is analyzed. The statistical and actual facts are given, various points of view of the researchers of both countries, Russian Federation and Ukraine, are compared. The state of providing the education at (all levels) of Russians in Ukraine and Ukrainians in Russian Federation is highlighted.

Key words: minority, language, education, problems, Russian Federation, Ukraine.

УДК 94:378(=161.2)(477.7)

Л. Л. Ковач

МОВНО-ОСВІТНЯ СИТУАЦІЯ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ: ТЕНДЕНЦІЇ ОСТАННІХ РОКІВ

У статті проаналізовано ситуацію в мовно-освітній сфері Автономної Республіки Крим, виявлено проблеми та основні тенденції її розвитку. Показано діяльність державних органів влади України, АРК, громадських та міжнародних організацій у задоволенні мовних та освітніх потреб національних груп Кримської автономії. Подано рекомендації щодо підвищення ефективності державної мовно-освітньої політики в регіоні.

Ключові слова: Автономна Республіка Крим, мовна ситуація, освіта, державна мовна політика, національні відносини.

Автономна Республіка Крим (АРК) є особливим регіоном України. Цю особливість визначають: історичні, соціальні та політичні наслідки насильницької депортації кримськотатарського народу і представників інших національностей, їхнє повернення та облаштування на рідних землях, інтеграція в українське суспільство, мовна, культурна, релігійна та етнополітична самоідентифікація населення автономії. Демографічна складова: населення Кримського півострова здавна було і сьогодні залишається багатонаціональним за своїм складом. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року тут проживає 2024000 осіб, серед яких є представники понад 125 національностей. Разом із цим, поліетнічність автономії відносна, бо частка трьох основних етносів – росіян (1180441 осіб, або 58,3%), українців (492227 осіб, або 24,3%) і кримських татар (243433 осіб, або 12,1%) складає майже 95%. Інші 5% припадають на решту національностей. Проте лише невелику частку з них можна вважати помітними групами національних меншин. До них слід віднести білорусів (29,2 тис. осіб), татар Сибіру і Поволжя (11 тис.), вірмен (8,7 тис.), євреїв (4,5 тис.), азербайджанців (3,7 тис.), греків і корейців (по 2,8 тис.), німців (2,5 тис.), болгар (1,8 тис.), караїмів (670 осіб), кримчаків (204 особи) [1].

Особливістю останніх років стало подальше розширення списку національностей суто іммігрантського походження, в основному з числа біженців і колишніх студентів кримських вузів: албанців, арабів, афганців, в'єтнамців, індусів, китайців, курдів, а також появу в етнічній палітрі французів (8 осіб), американців (43), шведів (4), голландців (8) і навіть одного англійця.

Крим єдиний регіон України, де в складі населення переважають росіяни: їхнє співвідношення до українців становить 2,39 до 1. Домінування етнічного російського населення доповнюється культурною та політичною русифікацією представників інших народів, включно з українцями. Значна кількість представників етнічних груп Криму настільки зрусифіковані, що це наклало свій відбиток на їхній мовній